GENEZA RETORICII ÎN GRECIA ANTICĂ ŞI MANIFESTĂRILE EI ÎN ETAPA PRE-ARISTOTELICĂ

The Genesis of Rhetoric in Ancient Greece and Its Manifestations in Pre-Aristotelian Stage

Eugeniu NISTOR, Assistant Professor Ph.D.,
"Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: Regarding the genesis of rhetoric, the researchers in the field speak about a so-called Homeric rhetoric, believing that the origin of this topos has to be traced back to the content of Homeric epics, which had become a real thesaurus of knowledge for quite a long time, on the basis of which sciences were subsequently organized. There is a great deal of progress in the field of public communication, yet when Sophists step in the agora of the ancient Greek fortress, new jobs are required, such as logographer and synegoras. The acknowledgment of Isocrates' and Demosthenes' discourses, and of the theories of oratory attributed to Socrates and Plato announces the stage of classical rhetoric, brilliantly reflected in Aristotle's writings.

Keywords: rhetoric, argument, discourse, sophism, dialogue.

1. Începuturile. Sub ceaţa homerică

Dacă până la sfârşitul veacului al XIX-lea mai persista încă ideea că retorica ar fi o creaţie exclusivă a „miracolului grecesc", ulterior s-a dovedit că această ştiinţă nu era străină, în vechime, nici culturilor orientale – egipteană, chineză, indiană, persană etc.–, atâta doar că în cadrul acestora nu a reuşit să depăşească stadiul elementar, stagnând în aceeaşi fază incipientă vreme de secole şi milenii.

Deci tot la greci îi vom căuta rădăcinile. Nu vom ascunde faptul că „s-a vorbit mult în antichitate şi se mai vorbeşte şi astăzi încă de o aşa-zisă *retorică homerică*."[1] Iar „originea acestui ciudat *topos* trebuie căutată în succesul extraordinar al epopeilor homerice, devenite foarte devreme nu numai culmea nedepăşită a artei literare, ci şi un tezaur de cunoştinţe, pe baza cărora s-ar fi organizat ştiinţele propriu-zise."[2]

Să ne reamintim că acţiunea poemelor *Iliada* şi *Odiseea* se desfăşoară în epoca bronzului, cam pe la 1200 î. Chr., dar relatarea literară a faptelor din războiul troian se petrece abia cu trei veacuri mai târziu, când se presupune că a trăit faimosul cântăreţ orb Homer. Cu adevărat, într-un vers din *Iliada*, din cântul XV, surprinzând o trăsătură de caracter a eroului troian Ulise, este caligrafiată şi această vagă aluzie retorică: „puţini dintre tinerii săi tovarăşi îl întreceau când, în şedinţe, îşi disputau gloria elocvenţei."[3] Dar şi în primul cânt avem unele aluzii la rolul şi chiar exerciţiul oratoriei: „Atunci se ridică / Meşterul cuvântător, domnitorul Pilenilor, Nestor, / Căruia graiul din gură mai dulce-i cura decât mierea (...)/ Nestor, cuminte gândind, aşa începu cuvântarea..."[4] Mai târziu, referindu-se la acest episod, Platon respinge cu

[1] V. Florescu, *Retorica şi neoretorica,* p. 22
[2] Ibidem
[3] Ibidem, p. 23
[4] Homer, *Iliada,* p. 13

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

dispreţ şi ironizează „aşa-zisele tratate de artă oratorică pe care Nestor şi Ulise le-ar fi compus în faţa Troiei în clipele lor de răgaz.”[5]

În fapt, cercetători avizaţi au stabilit că retorica grecilor antici s-a dezvoltat în trei direcţii importante: *curentul asiatic* (şcoala din Pergam, Asia Mică), caracterizat printr-un stil amplu şi înflorit, *curentul neoaticist* (şcoala din Atena), caracterizat prin sobrietate şi echilibru, şi *curentul rodian* (şcoala din insula Rodos), care împletea, în chip temperat, învăţătura ambelor stiluri.

Aşadar, retorica a apărut în Grecia antică, în secolul al V-lea î. Chr., în strânsă relaţie cu activităţile publice din cadrul oraşelor-cetăţi – nuclee sociale, politice, economice, culturale, religioase, de mare dinamism, unde ideile circulau liber. Şi, cum grecii nu se mulţumeau atunci cu spaţiul lor tradiţional de locuire, fiind în continuă expansiune, Siracuza – colonie de pe cea mai mare insulă a Mării Mediterane (în Sicilia de azi), fondată de aceştia în secolul VIII î.Chr. – devine, câteva veacuri mai târziu, primul oraş al lumii greceşti occidentale. Tocmai de Siracuza este legată apariţia retoricii, faptul în sine întâmplându-se într-un moment mai dificil al cetăţii, când regimul tiranilor se manifesta cu violenţă, prin deportări şi exilări, iar tiranul Hieron I chiar le interzice supuşilor săi să mai folosească limbajul. Dar această perioadă de constrângeri, de persecuţii şi oprelişti, ia sfârşit odată cu prăbuşirea regimului tiranic în anul 465 î. Chr., prin răscularea poporului, când epidemia revoltei a cuprins iute întreaga insulă, ea fiind urmată apoi de numeroase revendicări şi procese ale foştilor proprietari deposedaţi abuziv de pământuri şi proprietăţi şi trimişi în surghiun; în aceste împrejurări sociale frământate, în susţinerea cauzelor în faţa juriilor populare, câţiva dintre cei care pledau în „instanţă” utilizează în premieră, unele elemente retorice, care s-au dovedit a fi extrem de eficiente, asigurându-le succesul deplin.

Istoricii vremii îl amintesc între retorii-pledanţi şi pe filosoful **Empedocle din Agrigentum** (c. 490-c. 430 î. Chr., aşezarea de baştină fiind situată în sudul Siciliei), spirit democratic care, deşi nu a deschis vreo şcoală, profesa o învăţătură constând în lecţii de filosofie, poezie, medicină şi chiar magie. În vederea pregătirii proceselor, Empedocle îşi construia un adevărat scenariu, regizându-şi atent momentul intervenţiei publice. În cartea *Sofistul* Aristotel afirmă că „Empedocle era adept al lui Homer şi era versat în felul de a se exprima, fiind meşter în metafore şi-n întrebuinţarea tuturor celorlalte procedee poetice.”[6] Până şi Stagiritul, vestit pentru rigoarea şi spiritul lui critic, îl recunoaşte pe Empedocle ca întemeietor al retoricii. Ca filosof, Empedocle a scris lucrarea *Despre natură*, fiind şi autorul poemului *Purificările* (din care s-au păstrat doar 465 de versuri), considerând că la baza tuturor lucrurilor din univers stau patru elemente materiale necreate, indestructibile şi imuabile, şi anume: focul, apa, aerul şi pământul. Preocupat de *mişcarea* perpetuă a acestor elemente, Empedocle o explică prin acţiunea a două forţe contrare: iubirea (*philia*) şi ura (*neikos*), care reprezintă în mod simplificat atracţia sau repulsia – ambele fiind întâlnite atât în natură cât şi în societate.

În acelaşi context social-politic s-au afirmat ca retori specializaţi în apărarea dreptăţii, **Corax** şi **Tisias,** ultimul fiind discipolul primului. Contribuţia lor la evoluţia discursului retoric este substanţială, întrucât ei au descoperit valoarea persuasiunii şi verosimilul (*to*

[5] V. Florescu, op. cit. p. 23
[6] D. Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor,* vol. I, p. 175

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

eikos), conform supoziţiei că „verosimilul este mai respectabil decât adevărul.”[7] În jurul anului 460 î. Chr., maestrul Corax şi discipolul său, Tisias, au redactat manualul *Tehnica retoricii* (*Techne rhétorike*), cuprinzând o sumă de precepte practice şi procedee corespunzătoare, împărţite în trei mari părţi: *exordiu,* conţinând reguli pentru a-i flata pe judecători, *epilogul*, în care sunt rezumate faptele, şi *agon*, termen metaforic atribuit legăturii dintre primele două părţi (exordiu şi epilog). În esenţă, retorii urmăreau transformarea unui argument slab într-un argument puternic. „*Corax”* chiar devine un termen consacrat în recuzita retoricii clasice, însemnând să afirmi despre un lucru că este neverosimil, pentru ca, în final, el fiind posibil, să se întâmple o răsturnare a argumentaţiei şi „producerea verosimilului” prin mijloacele persuasiunii. Un exemplu edificator în acest sens este chiar celebra anecdotă privind procesul dintre Corax şi Tisias. Maestrul a convenit să-l înveţe pe Tisias tehnica argumentării, în schimbul unei sume de bani, dar aceasta urma a-i fi achitată maestrului numai dacă discipolul demonstra că şi-a însuşit procedeele argumentării prin câştigarea unui prim proces. Astfel, la finalizarea studiilor el îi intentează proces lui Corax, motivând că nu are nici o datorie bănească faţă de acesta, fiind conştient că poate să câştige sau să piardă, dar făcându-şi următoarele calcule: 1. în ipoteza câştigării procesului prin hotărârea judecătorilor – nu-i datorează nimic lui Corax, 2. în ipoteza pierderii procesului – nu-i datorează nimic maestrului, conform înţelegerii iniţiale. Corax, la rândul lui, îşi construieşte o schemă de contra-argumentare, prin inversiune faţă de cea a discipolului său, astfel raţionamentele lui sunt: 1. în ipoteza că învăţăcelul câştigă procesul, acesta trebuie să-i plătească conform înţelegerii iniţiale, 2. în ipoteza că Tisias pierde procesul, acesta trebuie să plătească conform hotărârii judecătorilor. Anecdota prezintă două aspecte dilematice ale „cazului”, şi anume: reacţia judecătorilor în faţa unei aporii, şi operaţia în sine a argumentării, constând în reluarea unui discurs de către alt discurs, reprezentând o operaţiune de facere şi refacere discursivă. Planul discursului, în „tehnicile” lui Corax şi Tisias, rezultă mai clar din cele câteva pasaje ale dialogului platonician *Phaidros*, având trasate următoarele trepte: *preambul, expoziţie, mărturii, indici, probabilităţi, probe, supliment de probe, refutaţie* (de la termenul *refutabil* = care poate fi combătut*), supliment de refutaţie, insinuaţie* şi *elogiu indirect, blam indirect* şi *recapitulaţie.*

2. Retorica sofistă

În limbajul comun atribuim noţiunea de *sofist* (deşi în greceşte *sophistes* înseamnă *înţelept*!) cuiva care nu prezintă garanţii în ordinea cunoştinţelor sale şi nici în privinţa moralei, unuia care se strecoară într-un hăţiş de idei şi recurge la subterfugii verbale ori de câte ori este nevoie.

Dincolo însă de sensul peiorativ (dezapreciabil, dispreţuitor) al sofisticii, de denigrare sau subevaluare a gândirii lor, sofiştii au fost primii dascăli ai Greciei care predau cu plată cunoştinţe de politică, de literatură, de retorică, de filosofie, urmărind în special participarea tinerilor la viaţa publică a cetăţii. Ei s-au autodefinit ca agenţi ai culturii şi ai iluminării oamenilor. Au adus cultura în cetate, când cetatea chiar avea nevoie de lu-mină spirituală. Pe de altă parte, ei au observat viaţa cetăţii, fiind şi în această privinţă fini analişti ai fenomenului social. Interpretările lor, variate şi contradictorii în multe privinţe, le-au adus denumirile de:

[7] V. Florescu, op. cit. p. 27

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

relativişti, subiectivişti, agnostici, utilitarişti (precursori ai pragmatismului), materialişti, idealişti etc. Dar ei sunt martorii cei mai credibili ai războiului peloponeziac, care a durat 30 de ani (431-401 î. Chr.), cauzând Atenei mari pagube. Este adevărat că unele dintre *argumentele* care li se atribuie au produs derute pentru necunoscători ai ştiinţelor şi revoltă printre specialişti, cum a fost Platon, care le-a şi dedicat mai multe dialoguri, sau Aristotel, care îi dispreţuia şi a simţit chiar nevoia să scrie o carte intitulată *Respingerile sofiste,* în care le-a sesizat erorile de raţionament, paralogismele. Dar iată câteva celebre sofisme: 1. Dacă cineva învaţă pe altul, va avea drept efect ca acela să fie înţelept şi să nu mai fie ignorant; el vrea să nu mai fie ceea ce este; aşadar, vrea să-l distrugă! 2. Este posibil ca un om care e aşezat, să meargă – deci, este posibil ca un om să meargă stând! 3. Acest câine are un pui, deci este tată; dar este al tău, deci este tatăl tău; tu îl baţi – deci, îţi baţi tatăl! 4. Socrate nu e Callias, Socrate e un om – deci, Callias nu e om! 5. O cupă de medicamente are efect pozitiv asupra bolnavului – deci, o mie de cupe va avea un efect de o mie de ori mai mare!

Printre cei mai de seamă sofişti ai vremii se număra şi **Protagoras din Abdera** (c. 481-411 î. Chr.), căruia i se datorează şi celebra frază: „Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sunt în ce fel sunt, a celor ce nu sunt în ce fel nu sunt", unde îşi arată predispoziţia pentru o perspectivă de gândire sceptic-relativistă, prin faptul că orice problemă poate fi tratată după două teze opuse. Metoda sa dialectică o găsim expusă în cele două lucrări cunoscute: *Arta de a discuta* şi *Antilogiile,* la care se poate raporta un anumit relativism iar, pe de altă parte, tendinţa de a valorifica personalitatea umană, de a judeca lucrurile în raport cu omul şi de a legitima normele juridico-politice decise prin dezbateri colective.

Un alt sofist celebru a fost **Gorgias din Leontinoi** (c. 483-375 î. Chr.); recunoscut de contemporanii săi ca magistru de retorică, el a stârnit curiozitatea, în mod special, printr-un triptic de *enunţuri*, de genul: „Nu există nimic. Dacă ar există ceva nu ar putea fi cunoscut. Dacă ar putea fi cunoscut, nu ar putea fi comunicat."[8] Din scrierile lui s-au păstrat doar un fragment dintr-o *Oraţie funebră* şi lucrarea *Elogiu Elenei.* Retorica a reţinut, sub aspectul *prozei gorgianice,* unele elemente teoretice ca: *simetrii, paralelisme, asonanţe, aliteraţii, perifraze, metafore* etc., dar şi sub alt aspect al conţinutului, *figurile lui Gorgias: paromoia* (adică acele situaţii lingvistice în care unele cuvinte corespund în locuri determinate în două fraze), *homoiotelenta* (cuvinte cu un sfârşit asemănător), *homoiorcatarcta* (cuvinte cu început asemănător).

În ceea ce-l priveşte pe **Prodicos din Chios** (a doua jumătate a sec. V î. Chr.), acesta a fost un teoretician al limbajului şi un retor practicant care a descoperit arta discursurilor potrivite în diverse situaţii. El a fost ambasador al cetăţii sale la Atena, strălucind ca orator şi profesor de elocinţă, ca partizan al ideii înţelegerii şi solidarităţii între grecii tuturor cetăţilor.

Sofiştii au venit la Atena – centrul gravitaţional al culturii greceşti (şi nu numai, ci, am putea spune, al întregii lumi antice) – din toate regiunile Eladei, devenind educatori ai elitei cetăţii, fiind învinovăţiţi, ulterior, pentru dezvoltarea individualismului, dar şi pentru nenorocirile oraşului. Căci, să nu uităm: erau trăitori într-un veac tulbure (V î. Chr.), când corăbiile ateniene băntuiau în toată Mediterana, purtând războaie lungi şi sângeroase, iar, prin contrast, la Atena serbările şi spectacolele se ţineau lanţ, cetăţenii ei petrecând parcă într-o arogantă nepăsare. În atari împrejurări, cercurile conservatoare ale Atenei „dădeau bucuros

[8] Gh. Vlăduţescu, *Filosofia în Grecia Veche*, p. 139

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

vina pe intelectuali, acuzaţi de a fi slăbit sistemul politic, săpând temeliile moralei şi ale religiei."[9]

Dar, cu toate aceste piedici, în acest mediu, adesea ostil, sofiştii au găsit în raţiune un sistem de explicare a lumii. Era cumva firesc, deoarece raţiunea îi dăduse lui Pericle forţa şi echilibrul necesare pentru o politică cumpănită într-o perioadă frământată şi tot raţiunea i-a imprimat artei sculpturale a lui Fidias „acea seninătate care provine din contemplarea adevărurilor eterne"[10]

Speculaţiile lor s-au îndreptat nu atât către studierea lumii şi a adevărului, cât spre dezvoltarea facultăţilor intelectuale ale individului, spre identificarea mijloacelor prin care ideile, odată propulsate în agora, să triumfe: „Gustul pasionat pentru discuţie, virtuozitatea uneori abuzivă în dezvoltarea argumentelor, un oarecare cinism în alegerea tezelor pe care le apărau, i-au făcut să treacă drept propagatori ai imoralităţii şi destructori ai tuturor ideilor împământenite."[11] Iar idealul fiecărui maestru sofist de retorică pare să fi fost cuprins în deviza: s*ă înveţi să vorbeşti cu convingere, despre orice subiect, oricând şi oriunde!*

3. Gândirea socratică şi oratoria isocratică

Dacă în şcolile retorice din Sicilia se învăţa o retorică practică, destinată nevoilor judiciare, nici la Atena discursul cu acest specific, preocupat de eficacitate şi nu de „jonglerii stilistice", nu era trecut cu vederea. Dar învăţătura retorică se completa aici cu exemplul elocvenţei politicianului de succes, precum tiranul Pericle, de numele şi guvernarea căruia sunt legate marile realizări ale vieţii publice ateniene, sub raportul organizării social-politice, cultural-ştiinţifice, artistice, religioase etc., această perioadă fiind cunoscută în istorie ca „secolul de aur" al Atenei.

Cel mai de seamă reprezentant al „şcolii" ateniene de oratorie a fost, se pare, **Antiphon** (480-411 î. Chr.), de la care s-au păstrat două discursuri rostite la nişte procese criminale şi alte trei lucrări, cunoscute sub numele de *Tetralogii* – adică serii de câte patru discursuri tip, constând în: *acuzare, apărare, răspuns al acuzării, răspuns al apărării.* Dar acesta mai era cunoscut şi cu numele de Antiphon Sofistul, semn că încă influenţele şi năravurile sofiste nu dispăruseră cu totul din manifestările retorice ale epocii, ele continuând să existe, ca mentalităţi, sub diferite forme.

Însă, treptat-treptat se întâmplă detaşarea retorilor atenieni de practicile sofiste. Un moment important al acestei *evoluţii* îl reprezintă activitatea lui **Socrate (**469-399 î. Chr.), fiu al unei moaşe şi al unui sculptor. Celebra deviză socratică, susţinută cu argumente în discuţiile purtate de acesta cu oameni provenind din toate straturile societăţii, în agora ateniană, era *„Cunoaşte-te pe tine însuţi!"* – maximă enunţată, mai întâi, de către Thales din Milet şi înscrisă la loc de cinste pe frontispiciul Templului lui Apollo din Delphi. Dobândirea virtuţii prin cunoaşterea adevărului, îndelung „moşit" (*maieutike* = moşire) – prin arta sa meşteşugită de a dialoga cu semenii, pe care el însuşi a numit-o „moşire", în memoria mamei sale – a constituit preocuparea de bază şi marele merit al filosofului. În fond, metoda socratică se confundă cu însăşi *dialectica*. Deşi nu a scris nimic, învăţătura socratică ne este cunoscută prin intermediul dialogurilor lui Platon şi prin scrierile lui Xenofon – ambii discipoli ai

[9] J. Defradas, *Literatura elină*, p. 83
[10] Ibidem, p. 86
[11] Ibidem

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

filosofului. Marea dilemă a istoricilor filosofiei, astăzi, este dacă nu cumva Platon, din exces de zel, i-a atribuit lui Socrate, în vasta sa operă dialogică, o parte din ideile lui proprii, iar, în ceea ce-l priveşte pe istoricul Xenofon, stăruie suspiciunea că acestuia, neavând o înzestrare filosofică deosebită, i-ar fi putut scăpa, în consemnările sale, unele nuanţe şi subtilităţi din gândirea maestrului.

În 423 î. Chr., Socrate, celebrul dascăl al lui Platon este acuzat public, fiind considerat un „maestru al imoralităţii", două decenii şi jumătate mai târziu fiind condamnat la moarte prin otrăvire (399 î. Chr.), pentru vini imaginare: că ar fi vrut să răstoarne zeii cetăţii şi ar fi corupt tineretul. „Socrate săvârşeşte o fărădelege, nesocotindu-i pe zeii în care crede cetatea şi introdu-când noi zeităţi; se mai face vinovat şi de fapul că strică tineretul" – aşa sunau acuzaţiile aduse de Anytos, Meletos şi Lycon, la adresa filosofului, conform lucrării lui Xenofon – *Convorbiri memorabile.*[12] „Nu este mai puţin adevărat că Socrate s-a impus discipolilor lui printr-o învăţătură morală pur umanistă: căutând adevărul în sufletul omenesc, el nu ţinea seama de credinţele mulţimii şi, prin metode care nu le erau străine sofiştilor, ajungea la concluzii care, chiar dacă se deosebesc de ale lor, porneau de la principii fundamentale asemănătoare"[13]

În fond, această castă condamna la inexistenţă însăşi libertatea de gândire! În 411 î..Chr., Antiphon, a fost, de asemenea, condamnat la moarte, în urma unui proces politic şi, tot atunci, Protagoras a devenit ţinta unei acuzaţii furibunde de impietate, fiind nevoit să fugă din Atena.

Dar, în acelaşi an cu judecarea lui Socrate (399 î. Chr.), i se intentează un proces şi lui Alcibiade, conducătorul expediţiei ateniene în Sicilia, sub motivul mutilării statuilor zeului Hermes şi, totodată, pentru aceleaşi fapte, retorului **Andocide** (născut cca. 440 î. Chr.) care, arestat împreună cu tatăl său, a obţinut iertarea prin denunţarea complicilor, fiind totuşi declarat vinovat şi deposedat de drepturile politice şi religioase şi silit să plece în exil. În cursul procesului şi-a susţinut pledoaria, intitulată *Despre mistere,* care constituie principalul său discurs. O trăsătură fundamentală a discursurilor lui Andocide este aceea că evită artificiile unei retorici savante, preferând simplitatea şi naturaleţea unei sincerităţi spontane. „Elocinţa lui nu se trage din şcoala de retorică, el nu-şi compune frazele, ci foloseşte limba obişnuită."[14] Provenind din aceeaşi familie de retori ca şi Antiphon, Andocide exprimă spiritul timpului, când în oraşele-cetăţi greceşti se impun meserii noi, precum cea de *logograf* (scriitori care redactau discursuri pe care, apoi, acuzaţii le învăţau pe de rost şi le declamau în faţa consiliului de judecată) şi *synegoras* (avocaţi pledanţi care îi însoţeau pe acuzaţi şi luau cuvântul în instanţă după aceştia, conform prevederilor judecătoreşti uzuale din acea vreme).

Tot în această vreme, când apar experţii în practicile judiciare, a trăit şi oratorul **Lisias** (440-380 î. Chr.), fiul unui aristocrat din Siracuza care, venit la Atena, şi-a folosit intens talentul de retor, având numeroase angajamente ca logograf. Din repertoriul nu prea întins al discursurilor lui Lisias ar trebui reţinute: *Pentru apărarea lui Mantitheos, Împotriva negustorilor de grâne* şi cea mai cunoscută pledoarie a lui – *Împotriva lui Eratostene,* unul din cei treizeci de tirani, acuzat de moartea fratelui său, Polemarhos. (În anul 404 î. Chr., după căderea democraţiei ateniene, în urma războiului peloponeziac, din anii 431-401, s-a constituit

[12] Xenofon, *Amintiri despre Socrate*, p. 5
[13] Ibidem
[14] J. Defradas, op. cit. pp. 130-131

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

o conducere colectivă, formată din 30 de bărbaţi de vază ai cetăţii, toţi oligarhi, care era sprijinită din umbră de către Sparta). Lisias a devenit expert în compunerea *discursurilor potrivite*, specifice situaţiilor în care se aflau cei ce le rosteau. Aşa, bunăoară, pentru un mic proprietar, acuzat de impietate fiindcă ar fi arat locul sacru din preajma unui măslin, sau pentru un mic meseriaş, pe cale de a-şi pierde pensia de invaliditate – Lisias optează pentru discursuri alcătuite în cea mai bună tradiţie a lui Andocide, de la care împrumută naturaleţea. Iar în cazul unui bărbat acuzat că l-a ucis pe amantul soţiei sale, el a ales calea povestirii unor scene intime cu amănunte savuroase, întreaga acţiune derulându-se parcă prin faţa publicului, stârnind deliciul acestuia şi captivându-l. Căci „Lisias stăpâneşte la perfecţie arta de a prezenta personajele, de a le face să se mişte şi să vorbească. Farmecul şi graţia stilului sunt principalele lui calităţi."[15] Deşi nu avea nimic magnific, nimic patetic şi impresionant, discursurile lui Lisias se impun prin precizia vocabularului, prin fineţea, varietatea şi inteligenţa deosebită a frazelor sale.

Isocrate din Atena (436-338 î. Chr.). După ce a urmat cursurile lui Prodicos din Chios şi, se pare, l-a audiat şi pe Socrate, în timpul războiului peloponeziac a fost elevul lui Gorgias, în Tesalia. A exercitat un timp meseria de logograf şi abia după ce şi-a deschis o şcoală de retorică, în anul 393 î. Chr., a scăpat de sărăcie. Lipsit cu totul de voce, el nu şi-a rostit nici măcar un singur discurs, din multele pe care le-a compus în îndelungata sa activitate de şef de şcoală de oratorie: „Retor, educator, autor politic, iată cele trei aspecte care se îmbină necontenit în lunga lui carieră."[16] Deschizându-şi şcoala înainte ca Platon să întemeieze Academia (387 î. Chr.) şi Aristotel vestitul său Lyceum (335 î. Chr.), Isocrate s-a bucurat de cel mai mare succes în epoca sa: a avut atâţia discipoli cât toţi filosofii Atenei la un loc, jucând „un rol de prim ordin în formarea intelectualităţii claselor conducătoare ateniene"[17] Deşi a avut dascăli din rândul maeştrilor-sofişti (precum Prodicos şi Gorgias), Isocrate a devenit adversarul sofiştilor, dispreţuind jongleriile verbale ale acestora şi chiar compunând în acest sens discursul *Împotriva sofiştilor*, în care se revoltă nu numai împotriva magiştrilor de oratorie, dar îi critică şi pe filosofii care pretind că, prin discuţii euristice, ajung la înţelepciune şi fericire, când întreaga lor viaţă arată exact inversul lucrurilor, adică nepricepere şi eşec. Unii au văzut în această atitudine a lui Isocrate şi o anumită opoziţie la şcolile concurente ale timpului, între care şi la Academia platonică. El îşi constituie o doctrină personală, cu accentul pus pe ştiinţa cuvântului, fără a respinge cu totul o propedeutică (adică o pregătire aperceptivă pentru însuşirea unor cunoştinţe). „Nu poţi să-i înveţi virtutea, zicea el, pe cei care nu au o predispoziţie pentru ea";[18] sau: „Şi deoarece credem mult mai uşor ceea ce vine din partea unui om cu nume bun, decât din partea unui om corupt, adevărata elocinţă se va subordona virtuţii"[19] Dar Isocrate, ca martor al războiului peloponeziac şi al marilor frământări sociale din cetăţile Eladei, era un ardent susţinător al unităţii culturale greceşti, punând ameninţarea externă în miezul propagandei sale pledante *pro ideea panelenică.* Unirea tuturor grecilor sub conducerea Atenei, cu păstrarea şi recunoaşterea autonomiei celorlalte cetăţi, este politica pe care o susţine Isocrate în *Discursul panegiric*, rostit de către

[15] Ibidem, p. 131
[16] Ibidem, p. 133
[17] Ibidem
[18] Ibidem, p. 134
[19] Ibidem, p. 135

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

reprezentanul său la jocurile olimpice din anul 380 î. Chr. La nouăzeci de ani, dându-şi seama că, în situaţia ascensiunii puterii macedoniene, Atena va pierde hegemonia, el vede în regele Filip al II-lea pe mult aşteptatul unificator al statelor greceşti, care luptă împotriva primejdiilor Orientului barbar, războinic şi ostil. Experţii operei isocratice au văzut în acest orator ciudat, care de fapt nu putea să ia cuvântul în public, un „intelectual de cabinet", adesea vanitos, dar şi un profesor ales de stilistică şi elocinţă, un savant faimos al lumii antice, exersat în arta compunerii discursurilor, care ştia să îmbine părţile acestora, pe care le chibzuia „prin minuţioase forme de trecere". În dialogul său, *Phaidros*, „Platon recunoaşte, nu fără oarecare maliţie, că lui Isocrate nu-i lipsea o anumită filosofie."[20]

4. Etapa retoricii elene clasice

Printre retorii acestei perioade, recunoscuţi pentru măiestria lor discursivă, se mai numără şi **Licurg** (390-324 î. Chr.), care a compus discursul *Împotriva lui Leocrate*, şi **Hiperide** (390-322 î. Chr.), autorul unui *Discurs funebru*. Se detaşează, însă, **Isaios**, afirmat mai mult ca avocat, ale cărui discursuri plusează tocmai prin rigoare juridică.

În tinereţe, Isaios a fost sfetnicul vestitului orator **Demostene** (384-322 î. Chr.), în procesul intentat de acesta tutorilor săi (Afobus şi Demofon), când a rostit discursul cunoscut sub denumirea *Împotriva lui Afobus*. Născut la Atena, beneficiind de o educaţie aleasă, Demostene practică un timp meseria de logograf, apoi se orientează către politică, urmărind să devină om de stat. Compune numeroase discursuri şi, când consideră că este pregătit în apărarea intereselor superioare ale cetăţii, ţine discursul *Împotriva legii Leptines*, care propunea suprimarea tuturor scutirilor de impozite acordate cu titlu onorific, printre beneficiarii acesteia fiind şi un prinţ din Bosforul Cimerian, foarte influent în regiunile prin care se aproviziona Atena cu grâne: „Demnitatea statului în interior, securitatea drumurilor de aprovizionare care leagă Atena de grânarele din pontul Euxin, aceste două teme anunţă marile linii ale politicii lui Demostene."[21] Odată cu acest discurs, Demostene îşi consacră întreaga sa energie politicii, activitatea sa publică cuprinzând o seamă de cuvântări ţinute în Adunarea Poporului.

Ofensiva tot mai agresivă a armatelor macedonene, sub conducerea lui Filip al II-lea, împotriva cetăţilor greceşti şi ameninţarea ce plana asupra Atenei, l-a determinat pe Demostene să înceapă, în anul 351 î. Chr., seria lui de discursuri îndreptate împotriva imperialismului macedonean, cunoscute în istoria oratoriei sub numele de *Filipice*, el mobilizându-se şi străduindu-se „să organizeze rezistenţa cu o noblеţe, cu o probitate şi cu un talent pe care adversarii nu puteau să nu i le recunoască (...) El credea că Filip, prin calităţile lui de general şi om politic, era promotorul expansiunii macedonene şi că ar fi fost de ajuns să li se insufle atenienilor voinţa de a rezista şi de a porni război pe terenul inamicului, pentru a răsturna situaţia"[22] De atunci, termenul de „filipică" a căpătat sensul de discurs violent şi cu un caracter acuzator rostit împotriva cuiva. *Prima Filipică* a fost compusă pe când Filip, profitând de dezbinarea oraşelor-state asociate într-o ligă, aşa-zisa *Amfictonie de la Delphi* (unde ţineau tezaurul comun şi organizau serbările religioase), a invadat Tesalia, ajungând până la Termopile. Iar când locuitorii cetăţii Olint, din Peninsula Calcidică, au solicitat Atenei

[20] Ibidem, p. 138
[21] Ibidem, p. 141
[22] Ibidem, p. 142

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

ajutor, Demostene a rostit cele trei discursuri, numite şi *Olintice* (în anul 349 î. Chr.). *A doua Filipică* sau *Despre Ambasadă* este considerată o capodoperă a genului, Demostene neţinând cont, la alcătuirea ei, de nici o regulă a artei tradiţionale oratorice, nici măcar de simplitatea compoziţiei impuse de Lisias, astfel încât „legătura între părţi răspunde mai degrabă cerinţelor unei polemici pasionale decât exigenţelor rigorii logice. Admirăm aici mai mult vioiciunea şi spontaneitatea decât artificiile retorice."[23] După un exordiu în care încearcă obţinerea bunăvoinţei judecătorilor, sunt prezentate faptele: ameninţarea tot mai puternică – din interior – a Atenei, prin întărirea partidului promacedonean, în cadrul căruia se distinge prin combativitate retorul Eschine şi, mai ales, prin faptul, fără precedent, al atitudinii regelui Filip al II-lea, care „a trimis o ambasadă să protesteze împotriva calomniilor a căror victimă se pretindea."[24] Tot în această parte a discursului, Demostene face cunoscute dovezile trădării lui Eschine, pentru ca în partea a doua, „să prezinte, sub forma unei lungi peroraţii, însufleţite şi patetice, în care autorul amestecă justificările personale cu invectivele violente împotriva adversarului, a cărui familie şi a cărui viaţă privată o atacă, fără nici o reţinere. Dă un caracter elevat dezbaterii, legând apoi greşelile lui Eschine de planul conceput de Filip şi termină arătând că pedeapsa celui acuzat este conformă cu interesul Atenei."[25] Deşi între părţi se purtau tratative intense, în fond, în surdină, se ducea un adevărat „război rece". Această situaţie o găsim şi în *a treia Filipică,* intitulată *Despre situaţia din Chersones.* Se pare că *a patra Filipică* era apocrifă, fiind alcătuită din împrumuturi textuale din discursurile anterioare, ceea ce i-a făcut pe cercetători să presupună că era un text special pregătit pentru „publicare", adică pentru multiplicare manuală şi difuzare. Situaţia, însă, se complică atunci când Filip înfrânge alianţa ateniano-tebană în lupta de la Cheroneea (338 î. Chr.), devenind stăpânul Greciei continentale. În aceste împrejurări politice, deloc favorabile patrioţilor atenieni, oratorul Demostene încă se bucură de preţuirea şi stima concetăţenilor săi şi este răsplătit, la iniţiativa demnitarului Ctesifon, cu o cunună de aur; dar premierea este urmată de un episod dramatic, când acelaşi îndârjit adversar al său, Eschine, contestă decizia juriului. Discursul lui Demostene, rostit cu acest prilej – intitulat *Despre cunună* – era „o apologie personală, prezentând cam aceleaşi caracteristici ca şi discursul *Despre Ambasadă,* o aceeaşi dezordine aparentă, care se inspiră mai mult dintr-o logică a inimii decât dintr-o logică raţională, predominarea argumentelor politice faţă de cele juridice, legitimitatea decretului lui Ctesifon fiind în realitate superficial apărată."[26] În ciuda triumfului împotriva lui Eschine, obţinut tocmai când Alexandru era învingător în Asia, Demostene este bănuit că a fost complice la evadarea unui aventurier (a lui Harpoles), fiind condamnat la o mare amendă şi silit să ia drumul exilului, chiar de către compatrioţii săi atenieni. Dar a revenit la Atena după moartea lui Alexandru Macedon în Asia, când răscoala atenienilor împtriva armatei macedonene de ocupaţie a fost înăbuşită în sânge (în anul 322 î. Chr) şi când generalul Antipatros solicită să-i fie predaţi toţi oratorii partidei patriotice, între care se afla şi Demostene; acesta este iarăşi nevoit să fugă, de această dată pe mica insulă Calauria unde, spre a nu fi arestat, se sinucide prin otrăvire. A fost un sfârşit dramatic, dar şi eroic, aşa cum a fost cel al filosofului Socrate. Admirată de către oratorii tuturor timpurilor, manierei stilistice a lui Demostene „îi lipseşte

[23] Ibidem, pp. 144-145
[24] Ibidem, p. 144
[25] Ibidem, p. 145
[26] Ibidem, p. 147

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

regularitatea cuminte a perioadei cizelate de scriitor în liniştea cabinetului de lucru. Fraza lui este inegală, impetuoasă, pasionată; dacă foloseşte toate procedeele, toate figurile artei oratorice, o face totdeauna cu o libertate care pune pe primul plan exprimarea spontană a sentimentelor."[27] Exegeţii operei lui Demostene au ajuns la concluzia că discursul *Despre cunună* reprezintă o culme a acestei libertăţi de exprimare, unde „familiaritatea se îmbină cu nobleţea, cuvintele şi metaforele din limbajul vulgar abundă în invectivele împotriva lui Eschine, imaginile poetice, ideile generale îi permit să ridice nivelul discuţiei atunci când este vorba de înalte interese de stat. Acest stil nervos şi personal este însoţit de o acţiune intensă, adică de modulaţii pasionate ale vocii, de gesturi care se pare că aveau mare influenţă asupra auditorilor."[28]

Eschine (390-315 î. Chr.), a cărui activitate oratorică a fost în strânsă legătură cu cea a lui Demostene, după ce a profesat o perioadă ca învăţător, a devenit secretar al Sfatului Celor Cinci Sute, iniţiindu-se în oratorie direct din practica socială. După ambasada din anul 346 î. Chr., a devenit unul dintre cei mai zeloşi partizani ai partidei promacedonene din Atena şi, totodată, adversar convins al lui Demostene. Înfrânt de acesta în procesul Cununei, a plecat în exil, în Insula Rodos, unde a înfiinţat o şcoală de oratorie. Esenţa operei sale retorice cunoscute, se rezumă la cele trei discursuri rostite în cadrul polemicii sale cu Demostene (*Împotriva lui Timarh*, din 346 î. Chr., *Împotriva ambasadei necredincioase*, din 343 î. Chr., *Împotriva lui Ctesifon*, din 330 î. Chr.), de unde rezultă, în mod clar, raţionalitatea, marea stăpânire de sine şi improvizaţia realizată cu uşurinţă, căci „frazele sale se desfăşoară cu o maiestate simplă, fără exces de cuvinte şi uneori nu fără o anumită răceală."[29]

5. Teoria retorii la Platon

Platon (427-347 î. Chr.), unul dintre marii filosofi ai antichităţii, discipol al lui Socrate şi întemeietor al faimoasei şcoli filosofice numite *Academia* (în anul 387 î. Chr.), nu a fost retor de profesie, dar a rămas în istoria culturii umane drept scriitorul mai multor dialoguri în care sunt îndelung discutate problemele de bază ale oratoriei. Pe de altă parte, Platon este autorul celebrei teorii a ideilor, conform căreia adevărata realitate ar constitui-o lumea ideilor (de bine, de frumos, de dreptate, de om etc.), imuabile şi incoruptibile, aflate în afara orizonturilor spaţial-temporale, guvernate de un principiu de natură divină – „ideea de bine". Omul nu poate cunoaşte decât umbrele sau copiile ideilor, deoarece lumea acestora este inaccesibilă sensibilităţii umane; deci percepţiile omeneşti nu pot constitui calea către cunoaştere, ci numai raţiunea! Subliniem aceasta deoarece teoriile retorice ale lui Platon se vor configura tocmai pe axa raţionalităţii.

Opera lui Platon o constituie dialogurile filosofice, în cadrul cărora transpare adesea personalitatea şi conversaţia elevată a unor retori ai timpului sau părerile unor celebrităţi ale epocii interesate de retorică. Dintre dialogurile platonice menţionăm: *Legile, Apărarea lui Socrate, Banchetul, Fedon, Statul, Sofistul, Gorgias, Timeu* ş.a. Încă din *Legile* Platon face o distincţie netă între discursul poetic şi discursul în proză, pentru ca în dialogul *Gorgias* aprecierile şi consideraţiile referitoare la retorică să ajungă a fi de mare fineţe şi rafinament. Astfel, conversaţia dintre retorul sofist şi Socrate are chiar menirea de a scoate la iveală

[27] Ibidem
[28] Ibidem, p. 148
[29] Ibidem

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

adevărul despre retorică. Pentru început cei doi convin că aceasta constituie „arta discursurilor", pentru ca, apoi, folosind binecunoscuta sa metodă de lucru (zisă maieutică), Socrate să îl determine pe interlocutorul său să recunoască ponderea acesteia pentru „discursurile politice". Distinctă de aritmetică (de „măsurători"), de medicină, de muzică, de gimnastică, de cămătărie şi practicile economice ale zarafilor, obiectul retoricii îl constituie procurarea unei mai mari libertăţi a individului în societate, iar rostul ei rezidă, conform declaraţiei lui Gorgias, „în puterea de a convinge prin cuvânt; fie pe judecători la tribunal, fie pe senatori la consiliu, fie pe cei întruniţi la adunări populare, fie pe toţi care se strâng în te miri ce întrunire publică s-ar face. Cu această putere vei avea subjugat şi pe medic, şi pe maestrul de gimnastică..., iar cât despre zaraful acesta, el va apărea ca un îmbogăţit pentru altul, nu pentru sine: îmbogăţit pentru tine, de pildă, care ştii să vorbeşti şi să insufli mulţimilor convingeri."[30] Dar convingerile făurite de retorică sunt deosebite de cele determinate de ştiinţă şi credinţă, prin intermediul oratoriei realizându-se, mai degrabă, „o convingere de opinie". Apoi, Gorgias recunoaşte că întrucât „de retorică trebuie să ne folosim tocmai ca de altă armă", adeseori dascălii poartă o parte din vină atunci când elevii lor „dau o întrebuinţare nedreaptă puterii şi artei de care dispun", căci „oratorul are puterea de a vorbi faţă de oricine, despre orice, în aşa fel încât ce spune el în faţa mulţimilor să fie într-un cuvânt mai convingător decât oricine asupra oricărei chestiuni ar vrea să vorbească. Dar nu-i deloc îndrituit pentru acest motiv să despoaie de renumele lor nici pe medici – pe temeiul că ar fi şi el în stare să practice medicina, nici pe ceilalţi specialişti, ci datoria lui este să se folosească de retorică numai în vederea dreptăţii, tocmai ca în lupta fizică."[31] Stabilind că foloasele retoricii sunt mult mai mari atunci când „lucrează neatârnat de orice ştiinţă reală", dialogul celor doi scoate în evidenţă o părere proprie a lui Socrate – aceea că retorica nu este o artă, ci doar o *îndeletnicire*: „Lucrul ăsta n-are nimic de-a face cu arta. Ea cere un suflet bogat în imaginaţie, cu îndrăzneală şi cu o înclinaţie naturală pentru relaţiile cu oamenii. Iată, înţelesul general al acestui fel de îndeletniciri eu îl numesc lin-guşire."[32] Teoria lui Socrate, de asociere a oratoriei cu linguşirea, este cel puţin şocantă! El ajunge la această părere după ce interlocutorul său, tânărul şi promiţătorul învăţăcel Polos, recunoaşte că retorica presupune o anumită *empirie*, adică o anumită experienţă de mese-riaş a celui ce o practică. Doctrina retoricii, în viziunea lui Platon, exprimată în *Gorgias,* este reprezentată de forţa imaginativă a cuvântului, ce duce la o gnoseologie, în cadrul căreia se construiesc relaţii în mod firesc, natural. Accentul cade pe capacitatea persuasivă a discursului care se va înscrie la loc de cinste în teoretizările viitoare, şi anume: 1. este putere dominatoare a sufletului, dar şi putere de structurare şi reorganizare a gândirii; 2. alegerea unui „moment oportun" are o semnificaţie mai largă în ceea ce priveşte adaptarea subiectului la diverse împrejurări – altminteri „chestiunea luată în discuţie va fi, după caz, dreaptă sau nedreaptă, nobilă sau ruşinoasă, avantajoasă sau lipsită de utilitate."[33]

Într-un alt dialog, în *Phaidros*, Platon se arată pe deplin convins de forţa persuasivă a cuvântului şi, în special, de discurs. El stabileşte că rolul oratorului este tocmai acela de a concepe un discurs coerent şi raţional şi, prin aceasta, persuasiv. Dar, apoi, în acelaşi dialog,

[30] Platon, *Dialoguri*, p. 247
[31] Ibidem, p. 253
[32] Ibidem, p. 261
[33] Aristotel, *Retorica*, p. 13

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

se situează pe poziţii de adversitate cu retorica şi propune condamnarea oratoriei concetăţenilor săi în baza „a trei argumente principale: 1. retorica implică în mod excesiv persuasiunea prin intermediul opiniilor şi credinţelor comune ale auditorilor; 2. exerciţiul retoricii dezvoltă un amoralism programatic, în ciuda faptului că face apel la valorile morale; 3. argumentul retorului se reduce la un exemplu formal, ignorând adevăratul scop al rostirii. Intenţia lui Platon nu este doar să polemizeze, filosoful încearcă o reconsiderare a retoricii din punct de vedere al filosofiei, iniţiind în acest sens un concept ideal al retoricii. Astfel, cel ce învaţă meşteşugul retoricii, spune Platon (prin intermediul lui Socrate), „are nevoie să cunoască în adâncime sufletul uman şi tipurile de discurs specifice acestuia”[34] Dar ceea ce este mai important, legat de adecvarea discursului constă, în aprecierea lui Platon, alcătuirea acestuia sub „influenţa sistematică a dialecticii”. Pe de altă parte, orice retor trebuie să cunoască în amănunt psihologia umană, societatea căreia i se adresează şi să deţină elementele de bază ale ştiinţelor din epoca sa: „Între căutarea adevărului şi acceptarea unor fapte plauzibile, Platon acceptă punctul de vedere al filosofiei; retorica trebuie să devină, asemenea dialecticii, o cale raţională ce încearcă să transforme sufletul plecând de la el însuşi.”[35]

În rândurile consacrate lui Platon, comentatorul antic Diogenes Laertios, referindu-se la cele trei părţi constitutive ale sufletului (cea raţională, cea senzuală şi cea pasională), sintetizează cu claritate ideile platonice, evidenţiind importanţa covârşitoare a celei dintâi „părţi”, care „este cauza deliberării, a reflecţiei, a înţelegerii şi a tuturor lucrurilor de acest fel.”[36] Apoi, preocupat de scrierile cu conţinut retoric ale filosofului, acelaşi comentator se referă, pe rând, la cele „şase feluri de retorică”, descriindu-le pe fiecare în parte, şi anume: *persuasiunea* – când retorii pledează pentru război sau alianţă cu un alt stat; *disuasiunea* – când vorbitorii se manifestă împotriva războiului; *acuzaţia* – când oratorul pretinde că a fost nedreptăţit de cineva care i-a făcut rău, căutând dovezi în sprijinul afirmaţiilor sale; *apărarea* – când vorbitorul se apără împotriva acuzaţiilor aduse, printr-o serie de contra-argumente; *elogiul* – când vorbitorul aduce dovezi de onorabilitate şi valoare pentru cineva, în vederea receptării publice a meritelor acestuia; şi, în sfârşit, *critica* – atunci când retorul demonstrează cu argumente plauzibile că cineva este nedemn de imaginea pe care o are în ochii publicului. Iar, referitor la calităţile esenţiale ale unui discurs bun, acesta afirmă că „are patru specii”, dintre care „prima constă în a vorbi ceea ce trebuie, alta a vorbi în măsura cerută, a treia a vorbi potrivit cu auditoriul şi a patra la momentul când trebuie.”[37] Cât priveşte delicata o*peraţiune de deliberare*, aceasta „intră în trei categorii: una se inspiră din timpurile trecute, alta de la lucrurile viitoare şi alta din cele prezente.”[38]

Perioada clasică a retoricii elene se împlineşte doar prin scrierile celui mai strălucit discipol al lui Platon – marele savant al antichităţii şi al tuturor timpurilor: Aristotel.

Aşadar, „secolul de aur” al lui Pericle a însemnat nu doar o mare emulaţie în arhitectură, artele monumentale şi filosofia anteniană, ci şi în privinţa fundamentării ştiinţifice şi a progresului vizibil în politică şi retorică.

[34] Ibidem, pp. 13-14
[35] Ibidem, p. 14
[36] D.Laertios, op. cit. vol. I, p. 221
[37] Ibidem, p. 223
[38] Ibidem, p. 227

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)

Bibliografie

Aristotel – *Retorica*, ediţie bilingvă, traducere, studiu introductiv şi index de Maria-Cristina Andrieş, note şi comentarii de Ştefan-Sebastian Maftei, Bucureşti, Editura Iri, Colecţia Cogito, 2004.
Defradas, Jean – *Literatura elină*, traducere de Ileana Vulpescu, introducere, antologie şi note de Adelina Piatkowski, Bucureşti, Editura Tineretului, 1960.
Florescu, Vasile – *Retorica şi neoretorica,* Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1973.
Homer – Iliada, în româneşte de G. Murnu, Bucureşti, Editura Cartea Românească, f.a.
Laertios, Diogenes – *Despre vieţile şi doctrinele filozofilor*, vol. I-II, traducere de C. I. Balmuş, comentarii de Aram M. Frenkian, prefaţă şi notă biografică de Adelina Piatkowski, ediţie îngrijită de Ion Acsan şi Adelina Piatkowski, Bucureşti, Editura Minerva, Colecţia Biblioteca pentru toţi, 1997.
Platon – *Dialoguri*, traducere de Cezar Papacostea, Bucureşti, Editura Iri, Colecţia Cogito, 1998.
Vlăduţescu, Gheorghe – *Filosofia în Grecia veche,* Bucureşti, Editura Albatros, 1984.
Xenofon – *Amintiri despre Socrate*, traducere, note şi postfaţă de Grigore Tănăsescu, Chişinău, Editura Hyperion, 1990.

BDD-A23435 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 08:03:29 UTC)